

ԿԱՅԻՈՍ ԳՐԱԿՔՈՍ

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ ՎԵՆԿԵՆՏԻ ՄՈՆՏԵՍԱՅ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՊԱՏՃԱՌՔ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆՍ

Նաշխարհիկ ուղղութեամբ պերճացելոյ ազգին Հռովմայեցւոց առ տակաւ տակաւ յընթացս ժամանակաց 'ի նախկին խտուրթենէ բարոյիցն վերջանալ՝ քաջայայտ լինել գիտեմք առ բանասէրս, և թէ որպէս Հռովմայ միանգամ տարածեալ ձգեալ զբազուկ հզօր իշխանութեանն 'ի ֆունաստան և յԱսիա, և 'ի հաղորդութիւն եկեալ վարուց և բարոյ մեղացելոյ աշխարհացն այնոցիկ, կորոյս առ տակաւ տակաւ զգերապանծն այն հռովմէական գրոշմն լաւութեան, որով եւթ զարգացեալն էր ցայն վայր ժամանակի 'ի ճիշտութիւնք եւթ և զորպանաց հաճոյք աստուանք և յունականք, այլ զոյգ ընդ նոսին, նա մանաւանդ զորոյն նոցին յառաւելագոյն աճումն՝ լեալ էին վարդապետութիւնք բիւրակերպիք իմաստասիրաց, խառն ընդ ճամբարտակ նրբաբանութեանց առուր առուր 'ի վեր երևելոյ 'ի Հռովմ և յիտալիա համօրէն: Եպիկուր, Կարնէադ, Էուկրետիոս, Մետրոգոր և այլք բազումք համախոհք սոցին, յորոց բազմաթիւք զեղծեալ բարութք և բանութք, մշտաւ ձգեցին զՀռովմ 'ի գահալէժ անգոր անբարոյականութեան, յոր իմաստասիրութիւն և կրօնք, մարդ և աստուած՝ նիւթ ապաշտութեան կրնքեալ գորշմիւ՝ նշաւակ կային 'ի ձեռքս ամենավար բախտին, յոր ապաստանն առնէին ինքնին և զկատարած

Հռովմայ և զիտալիոյ: — Ջանալ ջանացին արդարեւ արդարակորովք ոմանք 'ի վեր երևեալք ըստ բուսոյ բարութք նախկին Հռովմայեցւոց, որպէս կատուն, Սկիպիոն Եմիլիանոս և Գրակքեանք, զառաջս ունել թաթաղուն զեղուն ապականութեանն, որ յամենուստ յորդեալ գիշաղէճ՝ սպառնայր զվերահաս կորուստ հռովմէական իշխանութեան: Այլ օրինակ և փոյթ խնամոց սակաւուցն այնոցիկ ճնաշխարհիկ որբոյ՝ անպտուղք ամենեւին եղեն 'ի բարեգործել: մանաւանդ զի ոչ գտան միաբանք յընտրութիւն եղանակի, որով էր նոցա 'ի հանգէս ուղղութեանց առաջնորդ ել ժողովրդեան: Այսպէս ապամիջդեռ համարակայն կատուն խրատութեամբ իւրով զժպչի մանաւանդքան սիրելի ընծայիցուցանէր զառաքինութիւն առ բնաս, Սկիպիոն մերթ զմերթ փոփոխութիւն առմինն ձկամունս շոյումելով, և մերթ զբանացելոյ ծերակուսին՝ ջանայր անգիգեսուն ունել ըզմէտ հաւասար կշռոյ զօրութեան նոցին: Իսկ Գրակքեանք ընդհակառակն և սրախ և բանիւ՝ և գործով 'ի մահ զանձինն ետուն առ 'ի պաշտպան լինել ընկճելոյ ամբոխին 'ի հարստահարութեան բռնացելոյ զասուն պատրուկաց:

Ջջոյահատ պանցս, զսրոց ոչ տակաւ բանք լինին յառաջիկայ յողբերդութեանս՝ պատշաճ վարկանիւմ սուղ ինչ ընդարձակ զեկուցանել աստ 'ի

սկզբան զբարուց և զընթացից քաղա-
քաւարութեանն, առ 'ի բաղայայտ
պարզել 'ի միտս ընթերցանելեաց զ-
գի և զնպատակ քերթողին, որոյ յօրի-
նեալ է զառաջիկայս՝ իբրև բողոք իմն
ազգու 'ի բերանոյ ընկճելոյ հայրենակ-
ցացն՝ ընդ լծով բռնութեան օտարաց
և բնիկ հարստահարողացն յիտալիս:

Կատոն 'ի մահու իւրում ետես զա-
պականութիւնն, զորոյ զառաջս ունել
գուն գործեալ էր՝ մինչդեռ կենդանին
էր, ողորել զեղուլ ընդ բովանդակ ի-
տալիս. այլ ետես ինչպէս իսկապէս և պա-
ջորդ իւր 'ի հանդէսս առաքինութեանց՝
առ 'ի յառաջ վարել զսկսեալն իւր
գործ, զՍկիպիոն եմիլիանոս: — Այսոս
այս որդի էր լաւագունին 'ի Հռովմայե-
ցիս՝ Պաւղոսի եմիլեայ, անընչասէր
յաղթականին Մակեդոնիոյ, յորդե-
գիրս ընկալեալ 'ի յաղթական ասոյն-
նէն Աննիբաղայ առ Չամայիւ. թէպէտ
և սերեալ յազնուական տոհմէ Էմի-
լեանց և Կոռնելեանց՝ յանձին իւրում
բարձեալ բերէր զփառս երկուց վեհա-
շուք տանցս այսոցիկ պատրերկաց, այլ
ոչ զճիրս պատրերկութեանն անբաժան
ունէր նա յընչաքաղց անգլթութենէ,
որովք բազումք 'ի դասակցեաց զիրո-
ւունս օրինաց առ օտն հարեալք, ճո-
խացեալ բռնանային յառաքինին 'ի հա-
սարակաց պաշտամունս, նորքիմք յա-
ւար և 'ի յափշտակութիւնս համար-
ձակ լինելով: Կատոն, որոյ յանմեղկե-
ի խստութենէ բարոյիցն՝ ոչ ոք զերծ
ի պարսաւանաց գտաւ, քաջիկ խելա-
մուտ լեալ բուռոյ բարուցն Սկիպիոնի,
սովոր էր ասել առ մերձաւորս իւր զնը-
մանէ՝ զՀոմերականն զայն, եթէ

« Սա կաց միակ մշտացի.
Այլք համբռն ըստուերք սին՝
Խուսնն, անհետ կորնչին »:

Անգստին 'ի սկզբանէ 'ի վերայ եհաս
Սկիպիոն եթէ 'ի զուր էին ամենայն
խնամք կատոնի, որովք ճգնէր վերա-
ծել զմեղկութիւն ժամանակին 'ի նախ-
կին անդր ժուժկալութիւն բարուց Հը-

ռովմական ժողովրդեան. եթէ հարկ
էր հնոյ պարսպապատն Հռովմայ ընդ-
արձակել բարոյապէս, զպետութեան
յինքեան բերելով կերպարանս, եթէ
պարտ էր յեղափոխել հասարակագե-
տութեանն Հռովմայ 'ի հասարակագե-
տութիւնն իտալիոյ, կամ պարզագոյն
ևս ասել՝ ըստ այժմեան գաղափարաց,
առաջի կայր զքաղաքային վարչութիւնն
փոխանակել արգաշոյն վարչութեան:
Վասն որոյ յանձին կալաւ նա կոչիլ
Խուսմակալ իտալացւոց, յոր բերէին
ամենայն գործք և բանք նորին յայնմ
օրէ և ապա: Այլ առ ձախող բախտին
Հռովմայեցւոց՝ հարկ եղև նմա հեռա-
նալ 'ի Հռովմայ՝ առ 'ի գլուխ հանել
զխնդիր առմանն Նուամնտիայ. զոր իբ-
րև վճարեալ դարձ արար 'ի Հռովմ,
ոչ եգիպտոսն 'ի վիճակի անդ՝ յոր թիող
'ի մեկնելն. ետես զբաղմութիւն խա-
ժամուժ սինիքոր ամբոխին 'ի յորձնե-
ռանդն բորբոքեալ յուզմունս կրից, և
յարինաագործ դաւաճանութիւնս, յորս
մասն կալան և Գրակքեանք, որպէս
տեսցուք սուղ ինչ 'ի ստորև: Արհա-
մարհեաց յայնժամ, անարժան անձին
վարկաւ պաշտպան կալ նոցա. երկեռ
և զկողմն կալաւ աւագորերոյն: Եթող
ընկճել Տիրերի Գրակքեանք և յազմակոս
չփոխել Հռովմայ առ երբարք նորին
կայիոսիւ, յաւուր միում սպանեալ զը-
տաւ Էմիլիանոս 'ի տան իւրում, առանց
ումեք գիտելոյ ցայսօր ժամանակի ոյր
ուրուք դաւաճան կենաց նորին կա-
ցեալ, երկուց հակառակ կողմանցն զի-
րերօք չփելով զբարուրս եղբրանն:

Գրակքեանք ոչ էին 'ի Հռովմայեցի
պատրիկ տանէ, այլ սերունդք էին Ե-
կուեանց. հօր և հինաւորց գողով
տոհմէ՝ Խառնեցան խնամութեամբ ընդ
վեհապանծ զարմին Կոռնելեանց, յո-
րոց սերէր առաքինի մայրն Տիրերեայ
և Կայիոսի, որպէս և քոյր վերջնոցս այ-
սոցիկ՝ հարսն եղև Էմիլեայ Սկիպիոնի:
Գերգաստան Գրակքեանց զկողմն կա-
լաւ միշտ ազատական կարծեաց ընդ-
գէմ՝ ճգանց պատրերկաց: Հայրն Տիրե-

րեայ և Կայիրոսի՝ Սեմպրոնիոս Գրակքոս, կուսակալ գործով բաժնին Սպանիոյ, 'ի բնէ հակառակ կայր խորհրդոց և դիտմանց Ափրիկանոսի Սկիպիոնի, որ միշտ միտէր 'ի բացարձակ ազնուապետութիւն պատրուկաց, զկերպարան նորին ոգւորեալ գոգցես յանձին բերելով. այլ այսու ամենայնիւ 'ի տրիրունաց ինքն միայն եկաց յատագով յորժամ ամբաստանեցաւ Սկիպիոն, ընտրելով զփառացն հայրենեաց փրկութիւն քան զանձին օգուտ սեփական: Բետ մահու մեծին Սկիպիոնի՝ հարսնացոյց ինքեան Սեմպրոնիոս զդուստր Ափրիկանոսի, զհամբաւեալն ապա կոռնելիա, և ի գովութեամբ փոխեալ յաստեացս, եթող 'ի իննամս մօր իւրեանց զերկուսին մանկունն զՏիբեր և զԿայիրոս:

Ընդ Տիբեր և ընդ Կայիրոս խաիր ինն ամաց կայր 'ի միջի. երկոքին եղբարքս այսոքիկ՝ համազոյգ սրտի և բախտի վիճակեալք, աննմանք յոյժ գտանէին իրերաց ըստ բուսոյ բարուցն և ըստ արտաքին կերպարանացն:

Առաջնոյն էր խառնուած, տեսիլ դիմաց, հայեցուածք և շարժուածք և դարձուածք և ձայն և առողանութեան եղանակ և իմաստ բանից՝ քաղցր, հաճոյական, չափաւորեալ, միանգամայն և անդրգուելի. ընդհակառակն Կայիրոս փհաւոր իմն վսեմութեան երեւոյթ ընծայէր 'ի կերպարանս դիմացն, 'ի դարձուածն, 'ի խորհուրդս մտացն և 'ի խօսսն, անզեղեւուն, եռանդուն և անդիմադրելի ճարտասանութեամբ. յոր և կորով իմն նոր յաւելոյր ըստ բերելոյ կրից ճառելեացն՝ զգնալով 'ի բեմի և մարմնոյն և ձեռացն շարժմամբ՝ ազգողագոյն ևս գործելով զասացեալսն: Չափաւորութիւն, հանդարտութիւն, ոգի հեզութեան հնուի 'ի բանից նորին գտանէին. այլ հարկ 'ի վերայ կայ յաւելուլ 'ի չքմեղս նորին՝ զի առաջի աչաց իւրոց տեսեալ էր զխողխողուն հարազատին 'ի լինամեաց անտի, որոց ընդդէմ մաքառել կայր նմա վասն նոցին իրաց:

Որպէս կատոնի և Սկիպիոնի, սոյն.

պէս և Գրակքեանց կէտ նպատակի էր դարման մատուցանել այնքանոյ եղկութեանց չարեաց, որովք օր ըստ օրէ երթային և աճէին բազմութիւնք թըշուառացիոց և աղքատաց, և 'ի պակասելոյ ազատ երկրագործաց՝ անպատ մնայր երկիրն, դժնդակ ևս աղիտից՝ սովոյ զհետ իւր բերելով զվտանգ: Առ յամբովկ նպատակի իւրեանց ժամանելոյ՝ ոչ ինչ անիրաւ կամ վրդովիչ գործել առին, այլ միայն առաջի արարին զվերատին հաստատութիւն օրինացն՝ զոր բռնագունին իրաւունք տուեալ էին թաղել 'ի խորս մոռացութեան՝ 'ի շնորհս մեծատուն աւագանւոյն: Անուն Գրակքեանց ոչ կարի ինչ բարեհամբաւ հռչակեցաւ 'ի դարս ապագայս, առ 'ի պատճառս ազարակային օրինաց, որում 'ի պաշտպան հանդիսացան նոքա. և ապագայն կըրցորդ ատեւութեան պատրուկաց՝ յափըշտակողացն զստացուածս հասարակայեւութեան, հաւատաց և ցայսօր ևս հաւատայ իմն այնպէս ըստ մեծի մասին՝ զի Գրակքեանց ոչ այլ ինչ էր ուշ նպատակի, բայց միայն զոր ինչ հնարին 'ի ձեռս բերել առ մեծք անուանեալքն հանրավարչականք, այն է ջընջել զիրաւունս սեփականութեան ստացուածոց, բառնալ 'ի բարեբարոյ մեծատանց զտոհմականացն ճոխութիւն և զընդարձակ դաշտս, զոր արդար վաստակոց և քրտանց երկամբք ստացեալ ունին:

Մեծատանց և աւագորերոյն Հռովմայ բռնացեալ էր 'ի վերայ համօրէն երկրին, որք օրինօք պատեւազմաց անցեալ էին 'ի ստացուածս Հասարակայեւութեան, և յորոց իրաւունք էին իւրաքանչիւր ումեք հաւասարաշափ ժառանգել բաժին: Տիբերեայ Գրակքոսի, առ 'ի հայթայիթել զոգեպահիկն պարէն ամբոխին տուայտելոյ 'ի կարի չքաւորութենէ. (որոց առ կարօտութեան՝ ոչ մարմնոյն եւթ, այլ և բարոյիցն կայր անհրաժեշտ վտանգ վերահաս, յորմէ և փնաս մեծ ազատութեան, նա մանաւանդ գոյութեան ինքնին Հա.

սարակապետութեանն), կամք էին զի բռնացեալքն 'ի վերայ ստացուածոցն հասարակաց, 'ի դուրս տայցեն՝ զոր ինչ յանիրաւի ունէին, զի բաժանեացի այն հաւասարաշաղկ առ կարօտեալս, որով և դարման բաւական անհնարին աղքատութեան ժողովրդեան մատուցի։ Այնքան չափաւորութիւն էր առաջարկութեանն, զի մինչդեռ բազումք 'ի կուսակցացն խնդրէին և տոյժս իմն 'ի վերայ մեծատանցն արկանել՝ որոց յափշտակութեամբն այնու հասարակաց ստացուածոց վնասապարտ գտեալ էր ընդդէմ օրինաց արդարութեան և ընդ երկար 'ի նմին վայելեալ, Տիբերի գուն գործեալ՝ ազատ կացոյց զնոսա 'ի տուգանաց, և ետ սահմանել մանաւանդ զի կրկին չափ գետնոյ ժողցի առն իւրաքանչիւր, որոյ իցեն երկու կամ աւելի որդիք, իոյն զոր չնորհեն նոցա օրէնք ըստ իրաւանց արդարութեան։

Այլ զրկողացն դաս հզօրագոյն էր 'ի քաղաքորերոյն, ամբոս յոյժ բազմութիւն մեծատանց և ազնուականաց և աւագանոյն. որոց նախ ազմուկ չփութից յարուցեալ ընդդէմ առաջարկութեանն Տիբերեայ, այլ տեսեալ զի այնու ոչ կարացեն դառալս ունել հաստատութեան օրինացն ազարակի՝ յատենի ժողովրդեան, փութացեալ գուղացան կաշառիւք զկամբ և զսիրտ Հոկտաւիս, տրիբունակցին Տիբերեայ, որում մնայր՝ հաստատութեամբ օրինացն այնու՝ ոչ սակաւ ինչ 'ի դուրս տալ 'ի ստացուածոց իւրոց։ Խնդրեաց Տիբեր, աղբրսեաց թախանձագին ըզՀոկտաւիոս յետս կալ ընդդիմութենէ անտի. խոստացաւ նմա 'ի սեփական ընչից իւրոց փոխարինել նմա բովանդակ տուգանացն զոր ունէր կրել անտի. այլ ոչ ինչ տեղի ետ Հոկտաւիոս թախանձանաց և յորդորական բանիցն։ Սրտմտեալ յայնժամ Տիբերեայ, առ 'ի յինքն յանկուցանելոյ և ևս զամբոս ժողովրդեանն՝ ջնջեալ ետարձ յօրինացն առաջարկելոց և զազատութիւնն զայն 'ի տուգանաց զոր չնորհեալն էր յափշտակողաց ընչից հասարակաց, և

յաւել տողել 'ի նոյնս՝ զի և դանձք Ատտալեայ՝ արքային Պերգամայ՝ բաշխեսցին կարօտելոյ ամբոխին, զի այնու մարթասցին զենել զկարևոր գործին 'ի մշակութիւն գաշտացն ժառանգելոց և զսերմանս առ 'ի նոյն պէտս։ Թէպէտ և այս փոփոխութիւն հաճոյ գտաւ ժողովրդեանն, այլ ընդդէմ Տիբերի առաւել քան զառաւել սրեաց զատելութիւն մեծատանց և պատրկաց։ Հոկտաւեայ առաւել ևս ընդդիմակաց գըտեալ հաստատութեան վերջնոյ փոփոխութեանն, հարկ եղև Տիբերի ժողովել զամբոխն. որոյ 'ի մի գումարեալ բազմախուռն յոյլութեամբ, ընդդէմ օրինաց և օտար 'ի սովորութենէ, մերկացին զՀոկտաւիոս յիշխանութենէ տրիբունութեան. և հաստատեալ օրինացն, ընտրեցան երեք ընծայեալ առ 'ի հսկել 'ի կատարումն նոցին, որք եղեն նախ ինքնին Տիբեր, և ապա եղբայր նորին կայիոս, որ գտանէր յայնժամ 'ի Սպանիա, և երրորդ՝ Ապպիոս, աներ Տիբերի։

Այլ 'ի գործադրութեան անդ օրինացն անհամար դժուարութիւնք ընդ առաջ ելանէին՝ եթէ 'ի ծանրութենէ խնդրոյն և եթէ 'ի դժկամակութենէ հակառակորդացն։ Ի տեսանել անդ ժողովրդեան եթէ ոչ արագ արագ 'ի գործ վարին օրինադրեալքն ամենայն, դուրափոփոխ գոլով 'ի բնէ, սկսանէին յետս կալ 'ի սատար լինելոյ տրիբունին իւրեանց. այնպէս զի 'ի կամել Տիբերի առաւել ևս տկարացուցանել զազնուապետութիւնն նորաւոր օրինոք՝ որոց էր զգործութիւն ասպետացն (դաւք ճոխից 'ի Հռովմ, որք չէին 'ի պատրիկ տոհմէ) ամփոփել, չկարաց տալ զայն ընդունելի գործել 'ի ժողովի ուրեք, յորում բազմաթիւ էին հակառակորդք իւր քան զժողովրդաշինս. ոյր վասն ելոյժ զժողովն և սահմանեաց զայլ օր առ 'ի վճարումն խնդրոյն։

Զետ այսորիկ խմբեցաւ ամբոխն 'ի վճիռ առաջարկութեանն 'ի հրապարակին կապիտուլեայ և ոչ յատենի ժողովրդեան, որպէս սովորն էր։

Խոնհեալ էր բազմութիւնն յամենայն կողմանց, և սկիզբն եղև քուէարկութեանն 'ի յոյզս շփոթից և յանհնարին աղմուկս առհասարակ բազմութեանն: Հրապարակն նապիտոլեայ, որպէս և է իսկ ցայսօր ժամանակի, ան ձուկ էր յոյժ. գոր անձկագոյն ևս գործէին փղբրիկ սրբավայրք 'ի անդրիք ոչ սակաւք: Բազմամբոխ ժողով 'նոցա՝ ծփեալ 'ի զանազան կրից խռովելոց, ամբոխելոյ աղետաց 'ի հողմոյ բերէր զնրմանութիւն. այլ ոչինչ նշան կայր 'ի միջի բռնութեան իրիք գործոյ 'ի կողմանէ նոցին: Անհնարին ճգամբ հազիւ կարացեալ խոն ինչ պատառելով զամբոխն Լուկիայ փլակկեայ, բարեկամին Տիրեբրի, հասանել մօտ առ տրիբունն, և ազդ առնել նմա զի 'ի մերձակայ տաճարին անուանելոյ Բարեմտութիւն (Bona fides) ժողովեալ ծերակոյտ առտենին՝ սահմանեալ էին զմահ նորա: Դրանուցանել կամեցեալ Տիրեբրի առ ժողովուրդն զվտանգն վերահաս մահու, ելանէ 'ի բարձու ուրեք տեղւոյ, թերևս 'ի սանդղոց անտի տաճարին նապիտոլեանն Արամազդեայ, և ոչ կարացեալ լսելի առնել զխօսս իւր 'ի խառնաձայն շառաչմանէ ամբոխին, ըզձեռն 'ի գլուխ իւր տանի, կամելով իմն այնու յայտ առնել եթէ դաւաճանութիւն կայ գործեալ ընդդէմ կենաց անձինն:

Չայն տեսեալ թշնամեացն՝ դժոխս յին իմն աղաղակ կաաաղութեան բարձին. « Զթագաւորութեան խնդրէ պըսակ » և զսոյն լուր ամբաստանութեան փութապին առ ժողով ծերակուտին հասուցանել:

Ժողով ծերակուտին կանխաւ իսկ 'ի մեծ յուզման կայր: Սկիպիոն Նասիկա՝ 'ի բռնագունից անտի յաղնուպետականաց, որոյ էր բազում ինչ կրուսանել 'ի գործադրութենէ ազարակային օրինաց, քանզի բազմաթիւ անդք էին նմա ոչ ըստ օրինաց ստացեալ, գուայր խնդրէր զմահ Տիրեբրեայ՝ բռնաւոր զնա կոչելով, և պարտական քաղղէր զդեռալին հսկել 'ի փրկութիւն

հայրենեաց: Բդեալին Սկեւոլա, այր զգոնաբարոյ և ազատ 'ի բուռն թափոյ կրից, պնդէր զի պատրաստ էր զամենայն ճիգն 'ի վար արկանել՝ առ 'ի զերծուցանել զՀռովմ 'ի հերձուած պառակտմանէ հակառակամարտ կողմանց, այլ չէ ինձ օրէն 'ի մահ սալ զքաղաքացի զոք Հռովմայ՝ առանց կանուխ քննութեան սահմանելոյ յիրաւանց: Յայնժամ՝ գոչեաց Նասիկա. « Եւ զի քդեալին մատնտու լինի հայրենեաց, հապ՝ ծն մեք փրկեացուք զայն »: Եւ զինեալ զաւաղանաւ՝ դիմեաց 'ի հրապարակ ժողովոյն, զհետ իւր ձգելով ըզբազումս 'ի ծերակոյտ առնէն և զպատտրիկ երիտասարդս, վառեալս հանգոյն նմին երկակեայ ձողիւք և ստուարաբուն գաւազանք:

Ռամկին՝ ցայն վայր ժամանակի դեռ ևս պատկառանքն զոր առ ծերակոյտն ունէր, տեղի տուեալ առաջի բուռն յարձակմանն այնորիկ՝ հնարի 'ի փախուստ. և պատրելաց հարկանելով տապալելով յոր վայր և ժամանեն՝ մղղեն վանն զբազմութիւնն զայն 'ի հրապարակէ կապիտոլին: Տիրեբրի ինքնին մղեալ բռնի 'ի կուտելոյ ամբոխէն՝ գայթակղեալ անկանի 'ի գետին: Ի վերայ նորա խռոժին գունդ պատրելկաց մուրիւղ, և հարուածովք գաւազանաց ըզգլուխ նորին ջախջախեալ՝ սպանանն զնա 'ի տեղւոյն յայնմիկ. և զգի նորա անարգաբար ընդ քարչ ձգեալ ընդ համօրէն փողոցս քաղաքին՝ արկանն 'ի Տիրեբրի գետ: Յայնմ աւուր կոտորեցին արս երեքհարիւր 'ի կուսակցաց Գրակքեայ, և յարեան նոցին խեղդեալ լռեցուցին զօրէնս ագարակաց:

Այլ ոչ յամեաց գալ հասանել 'ի Սպառնոյ՝ վրէժխնդիր արեանն այնմիկ, և արդարութեան օրինացն պաշտպան, Կայիոս Գրակքոս, եղբայր Տիրեբրեայ:

Յերկուց աստի Գրակքեանց՝ եթէ Տիրեբր յինքն յանկուցանէ զսիրտս լաւորերոյն, կայիոս զնոսին 'ի զարմանս և 'ի հիացումն ձգէ: Առաջի իւր տեսանէ նա զվտանգն՝ յոր արկանէ զանձն իւր. խելամուտ է ամենայնիւ դժուարու.

թեան գործոյն՝ զոր 'ի գլուխ հանել կամի. օրինակ հանդէպ աչաց իւրոց ունի զմահ հարազատին: Մայր նորա կոռնելիա, որոյ սերունդ՝ գուցէ ոչ կաւրէր անխառն ունել զնա 'ի գաղափարաց տոհմին՝ յորմէ ծագեալն էր, յանայր յետս ընկրկել զկայիտս 'ի վրէժ. խընդրութեանն խորհրդոյ. այլ ձայն պարտուց առ հայրենիս և արգարութեան պահանջը՝ գլեն զմայրենի յորդորանօք. զի ոչ առ վրէժխնդրութեան եւթ հարազատին բորբոքէր 'ի նմա իղձ տալոյ զանձն յայն գործ թաւարին, այլ առ 'ի սէր արգարութեան, որով վառեալ բորբոքեալ բովանդակ՝ իջանէ արիաբար յասպարէզ:

Ի մահու հարազատին քսան և մի ամբ էեթ էին կայեայ, և զկնի հինգ ամաց վերստին բուռն եհար զմարտէն: Խնդրեաց զիշխանութիւն տրիբունական և կալաւ զայն. և անդէն առաջի արար զի ամենայն իշխանաւոր, որոյ առանց օրինաւոր ինչ պատճառաց տարազիր վանեալ էր զքաղաքացի զգը Հռովմայ, ինքնին 'ի դատ կոչեսցի յատենի ժողովրդեան: Պալիկոս՝ որոյ հաւածեալ էր տարապարտ զբարեկամս Տրեբրի, անձամբ զանձն արար տարագիր առ 'ի զերծանել 'ի հետեանաց վճռոյն այնորիկ: Յայնժամ՝ առանց ինչ դեղեկելոյ կալաւ կայիտս յառաջ վարել զգործն՝ ըստ ոճոյ սահմանելոյ 'ի հարազատէն իւրմէ, առաւել ևս ընդարձակելով զայն: Առ 'ի հաստատութիւն ազարակային օրինաց՝ վճռեաց բաժանել առ կարօտեալս 'ի սահմանեալ ժամանակի ցորեան բաւական՝ որոշելով զգին նորին. բարեկարգեաց զվիճակ զօրականին, նորանոր հարկս կարգեաց 'ի վերայ վաճառուց օտարին, որք առ 'ի զարգ եւթ և 'ի վայելս հաճոյից էին ճոխից և աւագանւոյն. զատոյց նորա նոր բաժինս կալուածոց՝ որոց չէին ստացուածք, և ետ ձեռն արկանել մեծամեծ շինուածոց, կամ կառուցման կամրջաց և ճանապարհաց 'ի Հռովմ և յիտալիա համօրէն, նորիմբ հնարել զկարեւորն առ 'ի կեանս ռամիկ որերոյն:

Առաջի արար դարձեալ՝ դաշնակցաց ամենեցուն օրէն լինել ստանալ զիրաւունս քաղաքակցութեան, և համօրէն իտալական ժողովրդեան ունել մասն 'ի քուէարկութիւնս: Այսու եղանակաւ յինքն զբաւեաց զսիրտս ռամիկն Հռովմայ և զօրաց և համօրէն իտալացւոց, որք թէպէտ և բազմագոյնք էին թուով, այլ կարողութիւն հզօրագոյն մնայր 'ի ձեռս թշնամեաց իւրոց. և երայն՝ ճոխութիւն մեծութեանց:

Այնքան և այնպիսի էր սէր և յարգանք ժողովրդեանն առ կայիտս, զի 'ի սկզբան անդ ոչ ումեք հնար էր համարձակել 'ի թշնամեացն, առանց անշուշտ կորստեան, հակառակել իւրք նմա յայտնապէս. վասն որոյ նորահնար իմն նենգութեամբ փնասել նմա կամեցան, կաշառանօք յինքեանս արկին զտրիբունն Լիւիու Դրուսոս, որպէս ընդդէմ Տրեբրի ստացեալ էին զբուռեայ հակառակութեանն Հոկտաեայ. այլ այսու զանազանութեամբ զի Դրուսոսի չէր պարտ յայտնապէս ընդդէմ կալ խորհրդոց կայեայ, այլ մանաւանդ ազատական յոյժ քան զնա ցուցանելով զանձն՝ առ մէն մի առաջարկ կայեայ, յիագոյն ևս ազատութիւն յանուն ծերակուտին առաջի առնել ժողովրդեան: Այսու զեղանակ ռամիկավարչութեան զինէին ընդդէմ ընկերահաշտ վարչութեան. և յուսային այնու յաչս ժողովրդրդեանն առատամար զանձինս քան զկայիտս ցուցանել, որով հովացուցանել զգիրաւորչիկ սէր ամբոխին 'ի կայիտէ, միանգամայն և 'ի փնաս բազմաց յոյժ 'ի քաղաքորիւրոյն ընդարձակելով զօրէնս 'ի շնորհս եւել խաժամուստ առմէն, յաւելուլ օր ըստ օրէ զթիւ հակառակողացն ամենայն նորութեանց, այն է՝ զթիւ թշնամեաց կայիտի:

Այլ կայեայ առ 'ի զերծանել յայսպիսի իմն տարօրինակ մարտէ, որ զվիճակ նորին 'ի մեծ տառնգ արկանէր, խորհեացս տեղի տալ առ ժամանակ մի 'ի պաշտամանէ պատուոյն, և մնալ բարեղէպ ժամանակի առ 'ի նոյն վերջստին ձեռն արկանելոյ, վասն որոյ մեկ

նեցաւ յԱփրիկէ՝ առ 'ի կանգնել ըզ-
կարքեդոն, յուսարով զի մինդեռ ինքն
'ի բացեայ գտանիցի, յետս կայցէ Դը-
րուսոս յառատամիտ ազատականու-
թեանէ անտի, զոր 'ի հեճուկս հայեայ
'ի գործ վարէր ցայնվայր, որով և ժո-
ղովդեան յայտնի խորհուրդ նենգու-
թեան նորա և բարեկամութեանն լինի-
ցի։ Այլ 'ի դերև ելին ակնկալիք նորա-
զի հեռի կալով 'ի Հռովմայ զամիսս
երիս, ետ ժամանակ թշնամեաց և ա-
ռաւել ևս ուժացուցանելոյ 'ի նմանէ
զժողովուրդն. այնպէս զի 'ի դառնալ
իւրում անդրէն՝ ետես զբազմութիւնն
թօթափեալ օտարացեալ յինքնէ, ըզ-
կուսակիցս իւր նուազունս անգոր և ընկ-
ճեալ, զբաս տուրևառիկ որերոյն ու-
սիս ինքեան յարուցեալ, և զՈպիմիոս,
զանագորոյն 'ի թշնամեաց իւրոց՝ 'ի
բարձ բղբխութեան ամբարձեալ։ Հնա-
րեցաւ 'ի ձեռս բերել զտրիբունականն
պատիւ, այլ և այն ոչ շնորհեաց նմա-
կիտաց ետես յայնժամ զանձն մերկ
կողպուտ 'ի զինուոց, և 'ի թշնամեաց
պաշարեալ։ Եւ զի պատճառ անշուշտ
առ 'ի գրգռել զկայիոս 'ի գործ հակա-
ռակութեան առաջի մատուցէ Ոպի-
միոս, կարգեաց քննել զընթացս գոր-
ծոց նորա 'ի շինութեան կարքեդոնի,
և վճռեալ հրապարակեաց ջնջել իս-
պառ զամենայն որոշմունս օրինականս,
զորս տուեալ էր կայեայ հաստատել
յատենի ժողովրդեան։

Ոչ էր հնար այլ ևս յետս կալ 'ի
տալոյ զանձն յասպարէզ մարտի, յոր
մէջին զնա պատրիկի, զդիպող զայն
ժամանակ՝ յօգուտ անձանց իւրեանց
վարել, իմացեալ գիտաց և ինքնին կոռ-
նելիս, մայր Գրակքեանց, եթէ զկենաց
կամ զմահու էր այնուհետև խնդիր և
զվերջնոյն յորդուոցն. վատութեան ոգ-
ւոյ վարկաւ անհաղորդ կալ բախտի
որդոյն, յոյր 'ի պաշտպանութիւն ետ
մուծանել 'ի Հռովմ գունդ մի խալա-
ցւոյ զինելոց, ընդ կեղծ կերպարանօք
հնձողաց։

Այդուն ժամանելոյ, յորում հան-
դերձեալ էր Ոպիմեայ առաջի առնել

զքնալինջ բարձումն գրակքեան օրի-
նացն, երկրորդ գլուխը ընդդիմամարտ
կուսակցութեանցն, բզեալին ինքնին
և նայիոս, կանխեալ կալան զհրապա-
րակն նապիտոլեայ, զտեղի սպանման
Տիբերի։

Չկողմն ունէր կայեայ տրիբունն փու-
լուիոս փակկոս, այր ոչ ինչ զգօնամիտ,
անառակ բարոյիւր և անպատիւ յաչս
ժողովրդեանն։

Ի հասանել անդ Գրակքեայ՝ ծառէր
փուլուիոս. և Անտիլլոս ոմն ծառայ բը-
ղեխին՝ յանցանել իւրում՝ յանդգնե-
ցաւ թշնամանել զճառախօսն և զորս
ունկն բանից նորա մատուցանէին։ Ի
ցասումն վառեալ կուսակցացն կայեայ՝
յարձակեցան 'ի վերայ նորա և զնա ան-
դէն առ ետեղ թողին զի ցուրտ ան-
կենդան։ Խստագոյնս յանդիմանեաց
զնոսին նայիոս. վրէժս պահանջէր Ոպի-
միոս. այլ մրիկի իմն ահեղ յանկար-
ծուտ 'ի վերայ հասեալ, զառաջս կա-
լաւ մեծագոյն խռովութեանց յաւուրն
յայնմիկ։ Այլ զուշակ լինէին ամենայն
որ 'ի սրտի իւրում՝ եթէ օր դժպատեհ
հանդերձեալ էր ծագել զոյգ ընդ ա-
ռաւօտուն։ Չգիշերն ողոյն բանակեալ
դադարեցաւ ժողովուրդն յատենի անդ
հրապարակին. իսկ բղբալին կացոյց
գունդս զորաց 'ի Կաստորեան տաճա-
րին, յարևելեան կողմն հրապարակին։

Փուլուիոս փակկոս իւրովն վառե-
լովք կալաւ զբուրն Աենտինեան, և
'ի ծագել տուրնինն հաս խառնեցաւ
և նայիոս 'ի նոսին։

Խմբեալ էր ատեան ծերակուտին և
աւագանին համօրէն 'ի տաճարի ժողո-
վին. և էին 'ի մեծի տաքնապի՝ Հրեշ-
տակ առ նոսա հասանէր 'ի գումարե-
լոց անտի յԱենտին՝ կրսերագոյն որ-
դին փլակկեայ, զխաղաղութեան բանս
առաջի առնելով զայրացելոյ ծերակու-
տին։ Ոպիմիոս դժնդակ իմն դառնու-
թեամբ յետս դարձոյց զնա, ասելով
մի ևս դառնալ այսքէն չի ապստամբե-
լոյն առանց ինչ պայմանաց անձնա-
տուր լեալ։ Այլ առաքեցին զնա վերստ-
տին խնդրել 'ի ծերակուտէն զիջումն

ինչ շնորհաց, Բայնժամ 'ի բանտ արկեալ զնա բղեխին, հրամայեաց զի նու զօրութեամբ ունել զԱ, ենտին, խոստացեալ 'ի կշիռ ոսկոյ փոխարինել որում էր մատուցանել նմա զգլուխս Գրակքեայ և փուլուիոսի Ա զունդ հրապմայեցի առաքեցաւ 'ի յարձակումն յԱւենտին, զի չէին վստահ 'ի հաւատարմութիւն նոցին, այլ աղեղնաւորք կրեաւորք: Սակաւաթիւ ջուկատն կա, յեայ անդէն 'ի սկզբան ցիր և ցան եղեն՝ առաջի բուռն յարձակման ոստ, խին: Գերեալ սպանաւ փուլուիոս զոյգ ընդ որդւոյն անդրանկի. յետ յաղթութեանն հատին անգթաբար և ըզգլուխ կրսերոյ որդւոյ նորին, զորմէ 'ի վեր անդր զրեցաք:

Ապաւինեցաւ Գրակքոս 'ի տաճարն Անահտայ, և անդանօր խնդրէր զնալ զիւրովի. այլ որոց մերձն կային բարեկամաց 'ի վերայ հասեալ արգելին ըզնա, և յորդորեցին տալ զանձն 'ի փախուստ և պահել զկեանս իւր 'ի յոյս փրկութեան հայրենեաց: Ել նա գողցեալ բռնի 'ի տաճարէ անտի, և 'ի ճանապարհին ընդօստեալ ընդ որմն անկաւ 'ի գետին և կաղացաւ յոտիցն, մինչև չզօրել այլ ևս խաղալ յառաջ, բայց եթէ ընդ քարչ զանձն ածեալ, էանց ընդ կամուրն Սուրբկեան, և կտրաց մտանել 'ի նուիրական անտառն կատաղեաց, մերձ առ յԱնիկուլոն բըլուր: Այլ զհետ մտելոց հալածչացն 'ի վերայ հասեալ 'ի սպանանել զնա, ինքնին հրաման ետ յունազգի գերւոյ իւրում, որ անբաժան կայր 'ի նմանէ, կարճել զնա անդանօր 'ի կենացն: Թըշուառական ուրումնսինքորի բարձեալ յուսոցն զգլուխ նորա՝ ելից զայն կապարաւ՝ յաւելուլ և ևս 'ի կշիռ ծանրութեանն. իսկ իրան նորա համազոյգ վիճակեալ բախտի հարազատին՝ ընկեցաւ յալիս Տիբերի: Արք երեքհազար մահու մատնեցան յաւուր յայնմիկ 'ի ձեռաց խրովտ յաղթականին, և ստացուածովք կոտորելոցն ետ կանգնել Ոպիմիոս զտաճարն Միսալանոքեան... Հեզնութիւն արինուուլտ:

Յետ մահու որդւոցն երկոցուն՝ եկաց 'ի սուգ զամենայն աւուրս կենացն՝ առաքինի մայր նոցին կողմնիւ, որոյ կանգնեցաւ արձան յիշատակի ընդ կամարակապքը Մարկելլեայ, որ յետ ժամանակաց զհոկոսեայ կալաւ կոչումն, որոյ հրաշալի մնացորդք գրաւեն զգարմանս այցելուաց ցայսօր ժամանակի, 'ի տեղւոյն անուանեալ Նախկին Չկնարսն (Pescheria vecchia) .

Կողմնիւ ծնունդ էր զարմին կողմնեանց, աղնուագունին զօգցես քան զամենայն տոհմն պարորեկաց, և պաշտպան աւագանւոյն սկզբանց. այլ հարսնացեալ Սեմպրոնիոսի Գրակքեայ՝ կապեցաւ բախտ նորին 'ի տոհմն երևելի արդարև, այլ միանգամայն և ժողովրդասէր. ոյր վասն և սիրտ նորին կրեաց ընդ երկար մարտ զմեղակ, ծըփեալ յընդգիմամարտ կրից, կարծեաց, սիրոյ և սկզբանց. այլ հանգերձ այսուքիւք ամենայնիւ ոչ երբեք յուրաստեկաց նա 'ի պարտուց մայրութեան. քանզի 'ի սկզբանէ անդ 'ի կանուխ տիոց մանկանցն ետ զանձն 'ի խնամս կրթութեան նոցին, առանց ուշ ունելոյ այլ ինչ հաճոյից՝ քան 'ի պատրաստել զորդիսն 'ի գործ մեծ և յօգուտ հայրենեացն: Համբաւեալ իսկ են առ ամենեսին դէպք տիկնոջն հռովմուհւոյ, որ 'ի ցուցանել անդ իւրում առ կողմնիւ զգարք ականց պատուականաց, զոսկեղէն և զայլ պերճութիւնս ճոխութեան, լուաւ 'ի նմանէ՝ առաջի մատուցանելով զորդիս իւր զըզուել և ասել. « Ահաւասիկ և ականք իմ պատուականք »: Սնդատին 'ի նորաբոյս մանկութեան նոցին՝ փառասիրութիւն տայր նմա գոչել. « Մինչև ցերբ ձայնեցեն զիս դուստր Սկիպիոնեանց. երբ ծագեցի օրն այն յաւուրց յորում կոչեցայ Մայր Գրակքեանց »: Երագեաւ օրն այն արդարև, և ըզձային առնուամբ ողջունեաց զնա պատմութիւնն, ողջունեացն զնա այնուիկ և ամենայն դարք դարուց:

Թերևս ոչ ըստ ամենայնի կամակից գտաւ ընթացից որդւոցն, զոլով 'ի

պատրիկ տանէ։ Զկնի մահուանն Տիբե-
րի ճգնեցաւ շրջել զԿայիոս 'ի խորհրդոյ
վրիժուցն և 'ի հետոյ ընթացից հարա-
զատին, ոչ առ երկիւղի կորըստեան
որդւոյն, այլ զի երկմտէր ընդ արդա-
րութիւն իրաւանցն, որում 'ի պաշտ-
պանութիւն վառեալ էին երկղքին հա-
րազատքն։

Այլ յետ մահու կրտսրոյն, հասու
եղեալ ծանեաւ ըստ ամենայնի զիրա-
ւունս որդւոցն, և փոխանակ անկեւոցն՝
զգաղափար մտաց նոցին որդեգրեաց
'ի սուգ ցաւոց սրտին։ Առանձնացաւ
յամարաստան իւրում առ Միսենաւ
ըճիւ, ոչ ինչ կարի հեռի 'ի Լիտեոնեայ,
ուր վախճանեալ էր հաւ նորին Սկի-
պիոն Ափրիկեցի։ Պատեմէ ոմն արքայ
էգիպտացւոց խնդրեաց ածել զնա 'ի
կնութիւն, այլ նա հրաժարեաց 'ի փա-
ռաց զյխոյաշուքն պսակի, գերագոյն

ընտրելով փառս՝ զոր աղէտք իւր ա-
ծէին նմա։ Անդանօր զամս ձիգս վա-
րէր զանդորրութեան կեանս. անդ զա-
յին ամենայն ալք ականաւորք 'ի տե-
սանել զնա և լսել զգէպս կենաց նո-
րին, և զհօր նորին՝ յաղթականին 'ի
Զամա. զգործս և զմահ երկուց որ-
դւոցն, յաղթելոցն 'ի Հռովմ։ Սոփոր էր
ասել առ այդիւլս իւր, « Թոռնեայք
մեծին Սկիպիոնի, որդիք իմ, արժա-
նիք էին անկանել մահու 'ի սրբավայրս
անդ, ուր յերջանկութիւն ժողովրդեան
Հռովմայ ետուն զանձինս իւրեանց »։
Եւ առ աշխարողս անզաւակեալ բախ-
տի նորին, գոռզութեամբ իմն տայր
պատասխանի. « Ոչ երբեք ըստ ար-
ժանւոյն գիտացից շնորհ ունել զբախ-
տէն, զի ետ ինձ պարգևել Հռովմայ
զՏիբեր և զԿայիոս Գրակքեանս »։

Հ. ԱՔԱՆԱՍ ՏԻՐՈՅԵԱՆ

ԱՆՁԻՆՔ

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆՍ

Կայիոս Գրակքոս
Կոռնելիա
Լ. Ուլիմիոս Բդեաշիս
Լ. Դիուսոս տրիբուն
Մ. Փուլուիոս

Լիկինիա, կին Կայիոսի
Փիլոկրատ, ազատագիր Կայեայ
Ծերակոյտք
Տրիբունք, Նուիրակք
Ժողովուրդ, Զինուորք

Տեսարանն է 'ի Հռովմէական Առնի ժողովրդեան
և 'ի զաւթի ապարանիցն Գրակքեանց՝ մերձ Սպտեանն։

ՀԱՆԴԵՍ ԱՌԱՋԻՆ

ՏԵՍԻԼ ԱՌԱՋԻՆ

ԿԱՅԻՈՍ

Հոսակ 'ի Հոովմ' եմք արդ, Կայէ . խնամեալ 'ի հաշտ գիշերոյ՝
Գլտի մուտս աստ գաղտասոյր . բարձ օն խրախոյս , հայրենիք ,
Ձի ընդ քեզ է Գրակքոս : Լուռ կայ զինն ամենայն .
Ի խորին քուն թանձրութեան՝ խոնջ ցերեկին վաստակովք ,
Իրանաց շնորհէ հանգիստ աշխատասէր ժողովուրդ :
Լաւորեալքդ և միայն Հովմայեցիք ճըշմարիտ ,
Համեմեալ 'ի վաստակոց՝ հեշտ և անդոյր է ձեզ քուն ,
Զոր ոչ խըռովեալ ամբոխէ խայթ խոցոտի . . .
Մինչ խորտկաց դեռ 'ի շուայտանս յարբշիռ վայելս անդ պատրիկք ,
Անձկալոյ հարազատիս խընդամոլին դաւաճանք .
Կամ զօղեալք գաղտնաշըշունչ խաւարադէմ 'ի խորհուրդ ,
Վատք արանցն այն օն և օն ինձ արդ 'ի մահ դարանեալ ,
Գերութեան Հոովմայ կռանեն չըղթայս , անգէտք բընաւին՝
Որքանի՜ ահեղասաստ սատան առ դուրս հասեալ կայ :
Շատ է արդ . ողջամբ կոխեն ոտք իմ՝ ըզսեամս հայրենի ,
Այժ , իմ են սեամբս . ով մայր , Լիկինիայդ իմ , ով որդեակ ,
Գամ վախճան տալ հեծութեանցդ , և կրեմ՝ յիս ժանտ կատաղեաց
Ոգիս երրակի . զցատումն ընկճեալ հայրենեաց ,
Սէր իմոյցս տուճայնոց , վրէժխընդրութիւն հուսկ յետին ,
Վրէժ , այր , հարազատիս իմում արեան . օն մատեայց . . .
Այլ աստէն դայ ոք . իցիւ 'ի մերայնոց թէ լինէր :

ՏԵՍԻԼ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՓՈՒԼՈՒԻՈՍ ընդ գերւոյ միայ , ԵՒ ԿԱՅԻՈՍ

ՓՈՂՈՒՅԻՈՍ

Ի բաց , հաւատարիմ ծառայդ , մերկեա բնաւ զերկիւղ .
Գործ մեծ՝ քաջայանդուգն 'ի գլուխ ածաք արդարեւ .
ԶՀոովմ թափուր 'ի բըռնաւոր արանց միով արդ թողաք .
Օն և մեծ քեզ ըստ նըմին՝ ազատութեանդ ելցեն վարձք :
Այլ յո՛ւշ՝ զի կարեւոր կըրէ գաղտնիս գլուխ քոյին .
Մի լիցին քեզ մուացօնք՝ զի քոյդ ևեթ լրուութիւն
Սահմանեալ ունի զպատիւ իմ և զաւուրս կենաց քոց . . .

Թող զիս արդ. ¹. . . Ո՛վ պանդոյր, 'ի մահ անձին ընթանայ.
Կարևոր է զլուխ իւր ինձ, զի կրէ գաղտնիս սոսկալեաց.
Խօշուծիւն մեծ լինէր . . . իմ մերձենայ . . . դաւ է դաւ . . .
Ո՛վ ես դու, նըսեմաստուերդ աստէն յածեալ խաւարի՝
Նենգել զայլս. մի ևս յառաջ գար. ով իցես, ճն խօսեաց:

Կայիոս

Ո՛չ փուլուեայդ իցէ այս ձայն:

Փռչունիոս

Ձի կայ ընդ քեզ և փուլուեայ
Ո՛ր ժըպիրհ յտնդըգնութեամբ ձայն տաս 'ի մեայլս ըստուերաց
Անծանօթ քաղաքացւոյ:

Կայիոս

Ո՛հ, դու ինքն ես, փուլուիէ.
Գիրկս ինձ ած, ես եմ կայիոս:

Փռչունիոս

Երկինք, կայիոս. դու կայիոս:

Կայիոս

Այո՛, լուռ լեր. ես ինքն եմ. . .

Փռչունիոս

Ո՛հ, երանի ինձ, վա՛շ ինձ . . .

Անձկալիդ յոյժ բարեկամ, և որ 'ի դից բարեգութ
Ածէ արդ այսր ըզքեզ. կարքեդոնի անդր յափունս
Կարծէի դեռ ևս ըզքէն. և զիմորդ դարձ արարեր:

Կայիոս

Ի կանգնումս առաքեցայ կարքեդոնի պարըսպաց.
Լըցի արդ ըզհրամանն. յերկուս չըրջանս լոկ լուսնոյ,
Յորս հազիւ զայն բաւեցին բնաջինջ քանդեալ աւերել,
Կարքեդոն նոր 'ի հիմանց իւրոց յարեաւ վերըստին:
Գործ անլուր ցայժմ արգարև, քան զարուժիւնս այլ նըւազ,
Ջոր յեռանդն ածեալ վառէր յոլով բանից քոց զըրոյցք՝
Ի ճեպել զիմս այսրէն դարձ, և զօրանալ ոսոխաց
Հակառակ մերոյս կողման, ուժոյ վերջնոյս նըւազել,
Ի վտանգի կալ օրինաց իմոց, Հռովմայ զըլսովին:
Ժիր ըզգործն հապճեպ փութով 'ի գլուխ ածի բովանդակ.
Թողում՝ ըզկարքեդոն, և 'նդ բարկացայտն իսկ Տիւռէն՝
Ըստահակ հողմովք լեւաց յաւանդի զանձըն տըւեալ,
Ձինչ փայլակն յանկարծափ սուրհամ աստէն . . . յի՛նչ պայման
Մերս աղէ կայցեն արարք:

Փռչունիոս

Բազմավըտանդ և ձախող.
Սէզն Ուլիմիոս՝ յատեւեացդ թիւս անադորոյն,

¹ Ի բաց մեկնի գերին:

Բրդեաշխն այն ապիրատ , քաղաքացի վատչուէր ,
Ըզբացեալ լինելդ 'ի մէնջ՝ յօգուտ բախտին իւր արկեալ ,
Համարձակ 'ի պատերազմին քեզ ընդդէմ խիզախէ :
Եւ 'ի վրէժ նախատանաց , զոր ընկալաւ անդ ուրեմն՝
Ի խընդրել իւրում՝ ըզբարձ բրդեշխութեան , քե մերժեալ ,
Արդ յայտնի հատուցանել ըզփոխարէնն ճրգնի .
Առաջի զօրէնրս քո տրիբունականն արկանէ ,
Եղծանել զհամայն բնաջինջ , և առ այս գործ վատչուէր՝
Սահմանեալ է օր վաղուի :

Կայիտս

Եւ զինչ տրիբունք գործիցեն :

Փռշոտիտս

Մերկ յայտնի շահավաճառ առնեն ըզսուրբ պարտս իւրեանց .
Գնոյ ետուն զիշխանութիւնն , առ ծերակոյտն ըստացաւ :

Կայիտս

Ո՛վ ժանտը և վատարանց :

Փռշոտիտս

Դրուսոս ինքնին զլուխ և պետ ,
Տրիբունաց գընդին իշխան՝ վատն այն և մեղկ Դբրուսոս ,
Յառաջեալ ամենեցունց 'ի տուրեառ զիւրն էարկ .
Այլք ամենեքին յաւէտ ևս ժանտ կարակումը ,
Ըզնորին անդէն յանձինս առեալ բերին զօրինակ :
Այսպէս ազահութիւն ընդ բըռնութեան միաճոյլ՝
Սոսկալին զեղեռնաւոր զուգատարեալք կընքեցին
Յողիս մերձ ազատութեան մերոյ ըզգաշըն մատնիչ ,
Օրինաց քոց օն և օն , վաճ և կենացդ իսկ թերեւս :

Կայիտս

Պանծալի շահավաճառ՝ 'ի ճահ հանգոյն սակարկուաց .
Ո՛վ մօրու դու Հռովմ , որ զլաւսրդ վատթորաց վաճառես ,
Ի վաճառ և զինքդ հանցես՝ լոկ թէ գըտցես սակարկու :
Ծերակոյտդ , առեան երբեմն աստուածախումբ գող փայլեալ
Գեր զմարդկամբըս խորհրդոց , տիր այսօր զինչ այլ իցես
Քան զահել փառապանծ որջ աւազակաց . . . Դողամ ես :

Փռշոտիտս

Դողումն և յոսկերս քաղաքացեաց համայն գնայ :
Այլ 'ի գուր հառաչանօք աստ և 'ի սուգ վառնեային
Քաջադէպ ժամը առ 'ի գործ :

Կայիտս

Եւ մեք արկցուք զայնս 'ի գործ ,

Այլ կըլուել իցէ արժան նախ զօրութեան մերոյ զկար :
Աղէ որչափ բարեկամը , թէ դէպք ետուն արկածից
Բարեկամս երբեք գտանել , կան դեռ առ մեզ ուխտապահը :

Փռշուռիտ

Նրւագունք, այլ քաջազօրք . ինքնին կարոն անվհեր
 Ի վէճս անդ ագարակաց պաշտօնակից քեզ երբեմն .
 Հոուրեր և Մուկիոս քաջայանգուգն ուսմակալք ,
 Զօրաւորք յիւրաքանչիւր բաժնի . յաւել և զվեկիոս ,
 ԶՊոմպոնէ և Լիկինիոս՝ եռանդնազեղք յարութեան ,
 Զոյգ հանգէտք յազատութիւն . զինէն ինչ չիք հարկ ասել .
 Զայլն ընդ իւր տարաւ համայն յեղահալով բախտ դըժնէ .
 Լոկ նըշխարք այս պանծալիք 'ի նաւածուփ բեկմանէդ :
 Որքանի՛, ո՛հ , բարեկամ , արդ փոփոխմունք են իրաց .
 Էր երբեմն զի իշխան ամենայնի՛ և զարքայս
 Հըպատակս ակնարկութեանցդ և զժողովուրդս ունէիր .
 Առաջի քո դողայր ծերակուտին սէգ ատեան ,
 Զքի պըսակ մեծարանաց քաղաքորեարըն գործէր .
 Էր 'ի մեծ նոցին պարծանս խօսք կամ ակնարկ մի կայեայ ,
 Տի՛ ժըմիտ մի ևս նորին . նա՛ բարեկամ մրտադիւր ,
 Շնորհնկալ և գերի՛ իւրաքանչիւր ոք անձկայր
 Կոչել ժողովըդեան այդմ երջանիկդ աստուածոյ :
 Դու զնոսին 'ի տեսանել ցայն նուաստացեալ քո հանդէպ՝
 Ինքդ ընդ բարսըն վատութեան ամաչէիր , դու ինքնին :
 Ի մուտս հուսկ խոնարհեալ 'թաւալի բախտ քո պայծառ ,
 Կերպարանքն արդ փառաշուք 'ի շամանդաղ խըրթնանան ,
 Ի՛ 'ի բազնաց ըստորաքարչ ձըգեալ աստուածս երկրաւոր՝
 Ի փոշուջ՝ համայն արկեալ դընի կործան :

Կայիտ

Իսկ՝ արդ զինչ .

Բախտ դըժնէ 'ի խրատութեանն զԳրուկըոս չեբարձ 'ի Գրուկըեայ .
 Է՛ 'ի լանջս իմ սիրտ հանգոյն՝ զի և յարկածս անդ կայտուէ ,
 Սիրտ՝ ում քաղցր է գիմամարտ կալ ըզբախտիւն և զըլել :
 Ահաւոր գիտա դբախտ՝ լոկ առ մարդոյ վատութեան .
 Վատասիրտ ոք զառաջինն ըզնոյն աստուած դաւանեաց : . . .
 Այլ 'ի թիւս անդ մերայնոց զի՛ զփաննիոս չարկանես :

Փռշուռիտ

Զփաննիոս . քեզ թըշնամի անհընարին է ժանտն այն .
 Արկ ըզժամն 'ի մոռացօնս՝ յոր զձեռանէն քո կալեալ ,
 Ի բաց զվպիմիոս մերժեալ , 'ի բարձ բըդ.իշխին
 Բարեխօս նըմին կացեր ժողովըդեանն յատենի .
 Պատմեցի իսկ քեզ յայնժամ զի յապերախտ 'ի սըրտի
 Երախտիս զետեղեցեր :

Կայիտ

Գողջիր 'ի սիրտ պատրելի .

Վահ , ընտիր բարեկամաց առնել չեղէ միշտ ըզգօն .
 Ոչ բարւոք կալայ զիմմէ սըրտէս զայլոյրն վըճուել ,
 Եւ բազում ուրեք ըզնոյն 'ի մասնըաց ձեռս ետու .
 Մեղապարտ յայսմ արդարեւ ինքնին ես զանձըն դատիմ :
 Այլ ասա ինձ՝ զինչ խորհուրդ կայցէ ռամկին 'ի սըրտի ,

ելիք 'ի մոռացոնս զաղիտից ցաւս իւր իսպառ .
Ո՛հ , իցէ մեռեալ , պատմեա յայտնի , Գրաւքեայն յիշատակ
բնաւ մեռեալ իցէ 'ի նմա :

Փռչուիւս

Սիւք քաղցրահնչտ խոսափուկ ,
Որ մերթ յայս շնչէ 'ի կողմն և մերթ 'ի յայնքմ կուսէ՝
է ռամկին սէր . այլ արժան է անբասիր զայն առնել .
Աղիտից իւրոց ծընունդ գիտա զյանցանքս նորին ,
Ձի՛ ստ բազում թըւոյ կարեացն՝ Ե՛ հարկ լինել եղիւթեանցն
Առաւել յոյժ բազմագոյն . 'ի թաքնութեան անդ սրտին
Արդարի սիրէ զբեզ գեռ , և զհնծութեանցն անգաղար
Ձձայն իւր քեզ հասուցանէ . այլ շըրթունք ոչ կրկնեն զայն .
Լուռ , ահիւ միշտ հառաչեն , և լոկ դիմաց դալկուկուն ,
Էւ զանխուլ շըշունչ անուանդ , խոնարհ բըբաքն ակնարկել
Մատնէ զայնս . զի ոչ սոսկ մի են բըռնաւորք կամ երկուք ,
Այլ որքան 'ի Հռովմ՝ պատրիկք գոն , մեծատունք և տրիբունք .
Բարձր 'ի զլուխ անդ բըռնութիւն պարծ ընթանայ ճոխաճմ :
Կայ Հըռովմ՝ այրիացեալ յեռանդնազեղ 'ի տիոց ,
Ձի ճակատս առ Տագոսիւ մըղել՝ ընդ իւր փաբիոս
Աժ տարաւ զնոսին համայն , լոկ զանարիսն աստ լըքեալ .
Սըրտաթափ առ այս՝ յապուլ հարեալ ոգիք են բոլոր ,
Հեծէ ժողովրդեանն ամբոխ նըկուն ահաբեկ ,
Քեզ անձկայ , այլ լուռ կայ :

Կայիոս

Էւ ես խօսել տաց նըմա .

Առիւծ զի հանգիցէ՝ հռովմէականն է ամբոխ ,
Էւ ձայն իմ զարթուացէ զինքն 'ի քընոյն . տեսցես քաջ :
Վաղ ուրեմն զամենայն ինչ յայս եղեալ գամ այսէն .
Նաւագնաց 'ի Հռովմ՝ դիմեալ՝ զճանապարհայն 'ի մըտի
Բզկըտանգս յեղյեղէի՝ որ հասանել կայցեն ինձ :
Մըռմուային զինն ալիք , հողմք մըռնչէին սաստկաշունչ ,
Երկինք 'ի փայլակունս հերձնոյր , սարսուէր նաւապետն .
Էս թաղեալ դնէի մոռք 'ի բազմածուփ նաւուն խորս ,
Ձպատմունճանս ածեալ զինն , կորացուցեալ զաչս 'ի վայր ,
Ընկլուզեալ 'ի դըժընդակ ես 'ի մըրրիկ ծովէի :
Ձողուկրս բոլորեալ համայն մարմնոյս զօրութիւնք
Ի խորհուրդ գումարէին , և 'ի Հռովմ՝ մըտախոհ՝
Նկատէի յառաջագոյն ըզննիզ դաւանս ամենայն
ՁՈպիմեայ , զծերակուտին , բարեկամաց , տրիբունաց .
Ահա , փուլուիէ , և 'ի խորհելս քըստմնասարսուռ արտասուս .
Հեղուի , այլ արտասուք կատաղութեան էին այնք .
Յառնէի , և ըզվայրօքն ընթանայի շուրջ եկեալ ,
Ու՛նդ հողմոյն մըռնչէի . զի մոլեգնէր զիս ուժգին
Եղկերի հայրենեաց սէր , հարազատիս ուրուական ,
Որ ըզտասն ամ՝ գեռ 'ի վրէժ գուայ , և չիք զայն տարեալ :

Փռնչոտիոս

Տարաւ քաջ :

Կայիոս

Աղէ որ այն :

Փռնչոտիոս

Մարթ է գիտել քեզ ըզնոյն :

Կայիոս

Եւ զինչ օն :

Փռնչոտիոս

Լուր ինձ ուրեմն Անըզգոյշ, զինչ գործիցես (մեկուսի

Կայիոս

Ձի լուռ կաս, հիմ ոչ խօսիս :

Փռնչոտիոս

Ներեսցիր. են են երբեք

Մըտերմաց իսկ իւր գաղտնիք :

Կայիոս

Քառ առ սերտիւ մըտերիմս .

Այլ կացցէ զինչ և իցէն . շուք խորհրդոցդ տրարեալ՝
Չառնում այլ ևս հարցանել : Դու զկարեւոր աղէ զայս
ի գիտել պատմեա ինձ լոկ . զինչ օն 'ի դէպս յայստսիկ
Փեսային իմոյ գնացից Եմիլիանու են օրէնք .

Ձինչ արդեօք խորհիցի նա :

Փռնչոտիոս

Եմիլիանոս . . . Ներեսցիր ,

Մէն բանից քոց 'ի դարձուած՝ մի մի հարցուածս արկանես .

Այլ դեռ ևս ըզմօրէդ և ըզհարանէդ և զորդւոյդ

Յարդ ինչ ոչ հարցեր , կայէ :

Կայիոս

Կալցի զմըտացս իմ Հըռովմ

Չուշ խնամոցըս նախկին , առ ընտանիս տաց զերկրորդն :

Ձինչ ուրեմն իցէ արժան յԵմիլիանէ ակն ունել .

Փեսայ քեռն իմ . . .

Փռնչոտիոս

Մի փեսայ , այլ բըռնաւոր զնա կոչեաց :

Կայիոս

Գիտեմ քաջ իսկ՝ եթէ ոչ ընդ այնպիսի ամուսնոյ

Խընդայ կինն այն եղկելի :

Փռնչոտիոս

Եւ որպէս խրախ լինիցի

Կին ռամիկ կապեալ 'ի լուծ ընդ ամուսնոյ պատրելի .

Արդ ատեալ սա ինքն ըզնա , ատեալ և զքեզ զըլխովին :

Կայիոս

Այլ և ես . . . սիրեմ զնա ոչ . բայց քան զըստոյգն ինձ լըռել .
փառաշուք նորին համբաւ , հանդէսք գործոցն հոյակապ ,
Որ զանուն նրմա երկրորդ Ափրիկանու մատուցին ,
Ռամկին առ նա զանխուլ և զաչացու մեծարանք ,
Որ ոսոխ իւր ծանուցեալ զինքն , այլ պատուէ իսկ այնուեկ ,
Արդարն այս ամենայն տագնապեալ զանձն իմ խռովէ .
Եւ ընդդէմ թէ յառնիցէ՝ մեզ խոչընդոտն ահաւոր
Ունիցիմք առ յաղթուիմք :

Փռչոյնիոս

Եւ մեք տարցուք յաղթանակ՝
Թէ գրեզ այլ ուստեք երկիւղ ոչ վարանէ . վըստահ լեր :

Կայիոս

Բանիցդ 'ի վերայ ոչ կամ :

Փռչոյնիոս

Պահ մի ևս՝ և կայցես :

Այլ 'ի զուր աստէն մեք ժամն առնումք վատնել և ըղխօսս .
Խուն մի լոկ ժամանակեալ աշալուսոյն կայ ծագման ,
Եւ գեռ ոչ դք գալըստեանդ 'ի մերայնոց է զիտուն ,
Ես ինքնին աւետաւոր սրացայց խրախոյս տալ նոցին :

Կայիոս

Անաս , կաց :

Փռչոյնիոս

Հիմ :

Կայիոս

Բացայայտ գործել ըղբանըս քո ինձ :

Փռչոյնիոս

Լուռ լեր . դրնդիւն լըսեմ գնացից , և 'ի յարկաց անդ քոյոց
Թըւիմ յունկն ինձ հասանել :

Կայիոս

Երկինք իցիւ :

Փռչոյնիոս

Լուռ լեր ծն :

ՏԵՍԻԼ ԵՐՐՈՐԴ

ԿԱՅԻՈՍ ԵՒ ՓՈՒԼՈՒԻՈՍ մեկուսի , ԿՈՌՆԵԼԻԱ , ԼԻԿԻՆԻԱ զձեռքանէ
ունեւոյժ զորդոյն , ԵՒ ՓԻԼՈԿՐՈՏՈՍ

Կռռնելիս

Սանձ լալեացդ արկ , Լիկինիա , և մի յողբոց քոց 'ի ձայն՝
Փախըստեան մերում գուշակ հեծեծանգրըդ լինիր .

Ընթացցուք զանխուլ, դուստր իմ. փիլոկրատէ, եկ ընդ մեզ :

Կայիտս « առ փռչուչիսս »

Ո՛վ ձայն. լուսր. է իսկ ե է սա մայր իմ :

Փռչուչիսս

Մօտ մատիցուք :

Կռռնեկիս « առ ուրեկիցսն »

Որեար գան. կացլիք, անցից ես յառաջ, ես միայն դէտ :

Կայիտս

Բարախէ սիրտ իմ :

Կռռնեկիս

Եհէ, քաղաքացիքդ, ո՞րք իցէք :

Կայիտս

Ո՛վ մայր իմ :

Կռռնեկիս

Ո՞ր աղէ մայր :

Կայիտս

Գրակրեայ. այո՛, ես ինքն եմ,

Մի խիթար, ես եմ Կայիտս, ծանիր ըզձայն որդւոյ քո :

Կռռնեկիս

Ո՛հ, դու ես. տեսանէ սիրտ իմ ըզքեզ, քաղցր որդեակ .

Այլ զիարդ . . . երբ . . .

Կայիտս

Ջամենայն ինչ գիտասցես. այլ հարսն իմ,

Լիկինիայն իմ ուր իյէ, անուանէիր զինքն այժմիկ,

Ո՛ւր և նա :

Լիկինիս

Ի գիրկըս քո. քաղցր ինձ հընչումըն ձայնիդ՝

Ընդ հոգիս անց, ըզգաց սիրտ իմ զի մերձ կաս :

Կայիտս

Ո՛վ ցընծումն :

Լիկինիս

Եւ ըզսա տեսանիցես, նըշմարիցես :

Կայիտս

Ջորդեանկն իմ.

Մեծդ աստուածք, զորդեանկն իմ. . . 'ի պահու. աստ՝ յոր բնութիւն

Հանգչ՝ 'ի քուն՝ դ արգարութեան, դու եզկելի անմեղուկ,

Դու միայն երերածուփ յածիս 'ի ժանտ խաւարիս,

Անոք մասնեալ 'ի ձեռքս խուժադուժ տարերաց . . .

Մայր իմ, զինչ զըմենայ պատճառք հարկեն ըզուուն Գրդակքեանց՝

Գնալ 'ի մութ թափառաչուրջ. ո՞վ տարագիր վանէ զձեզ :

Կոռնելիոս

Դարձիր, փլուկրատէ, և տայր 'ի բայ զայս մանուկ :
Ո՛ր իցէ այրս այս ընդ քեզ . (Առ Կոյիոս՝ մեղմիւ) :

Կայիոս

Է բարեկամ մըտերիմ,

Զամենայն մարթի լրսել :

Կոռնելիոս

Ասից պատմել տրդ յայտնի
Դառն ըլտան քոյին վիճակ և զմտալուռն վըտանդ :
Սոսկայի օր, ով որդեակ, մեզ ծագեաց տըշալոյս ,
Յոր Ատեանս այս՝ լաւութեանց չըքնաղ երբեմն տապարէզ,
Խուփախուժ դարձց' 'ի դաշտ արխնագործ եզերանց :
Աստ մահու գերապանծ անկաւ եղբայրդ ողեսպառ .
Սեամք քոյին են զոր կոխեաղ . իցէ ինձ օն կալ մընալ՝
Մինչ գայցէ զնոսին պըղծել մոյի զայրոյթ պատորկաց :
Ո՛հ, գուցեն ուրեք երբեք նըւիրական ապաւէնք,
Յոր ոչ սըրբապիղծք, ռամկին արեան ծարաւի,
Խուժեացեն ծիրանազգեսաց արդեօք անյազն այն վագերք :
Ո՛վ որդեակ, դու 'ի բացեայ կայիր, և ես դողայի .
Գաւ զինէն, գիտես զի մայր քո՝ զերկիւզ ոչ ճանաչէ .
Այլ 'ի դող ըզվարելի գրաւուց սիրոյդ սըրբապան՝
Վասն կընոյս այս կամ՝ սըրտիդ և ընդ որդիդ սիրելի .
Զոր 'ի վրէժ հանդերձեցից՝ թէ մեռանել կայցէ քեզ :
Լուր ինձ արդ . 'ի զովորս այսդոյն ոճիր եզերան
Է արդար ոք, որ 'ի գութ հարեալ ընդ բախտ մեր թըշուառ ,
Ինք պատրիկ, այլ ատեայ զգաւադիր նենդ պատորկաց,
Որ ծանոյց ինձ զայսոսիկ, և ընծայեաց ըզյարկ իւր
Ապաւէն յակաստանի և վայր անքոյթ յանդորրույ :
Առ այս՝ հապճեպ փութով 'ի խնամբս մաւթ գիշերոյ
Զսիրելիս քո զայսոսիկ դիմէի յանձն արարեալ .
Այլ հասեալ քո 'ի վերայ՝ յեղան մըտացս իմ խորհուրդք ,
Եւ արդ սիրտ իմ ոչ դողայ :

Կայիոս

Դողալ քեզ քաւ, օն և օն .

Զարեուն 'ի սուղ տեսցէ Հըռովմ՝ զերեսս և զսրդուոյդ ,
Փոխեսցին անդէն՝ մարդկան ևս և իրաց կերպարանք :

Լիկիւնիոս

Է յուսալ ինձ քաջ ընդ տյն . այլ թէ իմոց արտասուաց
Յարդ հաւակ կացեր բոյեայ, այժմ արհաւրաց ես պատճառ .
Մեծ յոյժ յանձն իմ՝ խրախոյս, այլ և երկիւզ ահարեկ
Արկանէ քոյդ արութիւն . զի ոչ խոտան թըշնամիք
Խոշընդառն են քեզ ընդդէմ, այլ ծերակոյտն և տրիրունք ,
Այլ ահեղ և դժբնդակ յոյժ քան զբնուա՝ դու ինքնին :
Լեր ինձ արդ, ըպքեզ երդմնի առնեմ, լիջիր միշտ ըզգօն ,

Լեր ըզգոյշ և խոհական, և քո կենացդ 'ի խընամս՝
փարեղի ասեմ՝ որդւոյդ և իմ պաշտպան ըեր կենաց :

Կայիոս

Ըսփոփեաց, հարսն իմ քաղցրիկ, և ընդ նըսիհ բարեբաստ
Հանդարտիւ յանխաբ 'ի յոյս՝ ցածո՞ զաղմուկըս սըրտիդ .
Թո՞ղ կանանց զարհաւիրսըդ զայդ իմոց թըշնամեաց :
Այլ ո՞վ, մայր, խնամակալս այս բարեգութ՝ տան իմոյ ,
Ո՞ւ պատրիկս առաքինի :

Կռռնելիա

Աներդ, որդին եմիլեայ :

Կայիոս

Թըշնամի՞ն իմ :

Կռռնելիա

Որ երախտիս գործէ՝ նա չէ թըշնամի :

Կայիոս

Է իսկ է ինձ, և 'ի դառն անհընարին անարգանս՝
Ջոսոխին առ իս ձեռաց գրեցից յաւէժ զերախտիս .
Յորմէ զիս ատեայն՝ ինձ հեշտ ընդունել մահ քան ըզկեանս :
Եւ թէ ոչ իսկ այնպիսի, այլ աւագաց պաշտելի ,
Է գոռոզ արհամարհոտ ժողովըրդեան, շատ ինձ այս :

Կռռնելիա

Ընդ վայր նախատակո՞ծ ըզլաւութիւն հարկանես :

Կայիոս

Չիք լաւ՝ ուստ տարագիր ժողովըրդեան կայցէ սէր :
Լուռ ըեր ծն . ցատումըն բանք քոյին յոգիս իմ վառեն :

Կռռնելիա

Ձայս նախկին նըլագ որդւոյս՝ բանք իմ դառնիք գըտանին . . .
Յապաշաւ սըրտիդ՝ ներեալ անմեծարու քո խօսից :

Կայիոս

Ո՞վ մայր իմ :

Փռչուշիոս

Ոչ ևս այլ հանդարտեալ ժոյժ ունիցիմ .
Յանխորհուրդս, ո՞վ կին դու, հնարիս պունել անբասիր
Ջոյր չըրթանցըդ ոչ 'ի ճահ թըւի ներբող գովեստից ,
Արդարեւ առն հոյակապ, այլ բըռնաւոր պըլխովին :
Յո՞վ դու զկեանս ապաստան գնայիր առնել զԳըրաւքեանց ,
Ի Սկիպիոն դը . աղէ ոչ և 'ի միոյ յորդւոց քոյ :
Սկիպիոն ո՞նի որբացոյց ըզքեզ 'ի քաղցր արևէ :
Ո՞վ սերունդ Սկիպիոնեանց, տոհմըն գոռոզ, բեղնաւոր
Ի ծընունդս համբաւատենչ և բըռնաւոր որերոյ . . .
Իսկ քեզ, Կոռնելիա, է պաշտելի ժողովուրդն . . .
Պանծալիդ շառաւիղ՝ ծագեալ յայսգոյն 'ի զարմէ :

Կոռնելիս

Ո՛վ յանգուղնքս այս, կայէ :

Փռչոռիոս

Զհանդէս բանիցս անաչառ՝

Կոչեա զմիշ քեզ կամք իցեն . ես եմ՝ Մարկոս փուլուիոս :

Կոռնելիս

Դու փուլուիոս, և ժրպրհիցիս ձախ բառնալ իմ առաջի .
(Ին և օն, ոչ գիտիցես թէ համրանալ հարկ իյէ
Համայն առն ապիրատի՝ առաջի մօր Գլրակբեանց : —
Ոչ բարւոք, կայէ, ընտիր բարեկամաց քոց առնես,
Էւ զանուանդ համբաւոյ կարի սակաւ ունիս խնամ՝
Գիտա քեռ քոյին սա ինքն համեստութեան կայ սատան,
Եւ առ այս կարճեաց աներդ ըզդարին զոտսն՝ ի տանէն .
Առ այս եռանդեանն ըսպառնալեաց բանքն անմիտ,
Առ այս և այժմ՝ աստէն անմրտաքոյն իւր բասրանք . . .
Ո՛հ, զի՛նք քեզ և ընդ ժանտ քո այսպիսի կայ, որդեակ .
Զմիշ Գրակբեայդ ընդ փուլուեայ :

Փռչոռիոս

Կըժմիք, քանի անարգանք . . .

Կոռնելիս

Քեզ ՚ի կշիռ :

Փռչոռիոս

Եւ ո՛վ եա յիմ վերայ քեզ զայդ իրաւունս :

Կոռնելիս

Գնացք վարուցըդ քոյին, և շեղերունդ իսկ թերեւ :

Փռչոռիոս

Եղերունք իմ համօրէն, կին դու, երկուք են միայն .
Առ զոռոզս ատելութիւն, ազատութեան սէր անչափ :

Կոռնելիս

Հիմ ձայնես զազատութիւն, ընդ ո՛ւմ խօսիս զայնմանէ .
Սոսկ յամօթոյ, մերկ յուղղութեանց, և զանձք ազնաւ կոչիցես :
Սէր ազատութեան, բազայք դարուց հինաւուր
Ինառ ոճիր եղերանց . ջրբէլ զօրէնս անպատկառ,
Ամենայն ուրեք վառել ըզկուսակցաց հուր զայրոյթ,
Զաննրմանսն ձեզ նեղել բիւր գըժընդակ բասրանօք,
Դարան գործել կենաց, ըստացուածոց, համբաւոյ,
Ի չըլծայս գերել ըզբանս և ըզխորհուրդս իսկ մրտաց,
Էւ ախպէս թաթաւեալք ՚ի գարշութիւնս ազոնդիս,
Յառնել ազատութեան, սիրոյ եղբարց կալ քարոզ,
Ըզհամեստ քաղաքացւոյ շորթել յանձին ըզպատիւ,
Ի չըլծունս ցանդ հայրենիք, այլ քան երբեք ՚ի սըրտի :

Աւասիկ սղատուծիւնն այն դերապանծ և վրսեմ,
Սըրբազան քեզ և առ քո նըմանիս, քաւ Գըրակքեանց .
Աղատուծիւն աւազակաց, գողոց . . . Ընդ իս եկ, որդեակ :

ՏԵՍԻԼ ԶՈՐՐՈՐԴ

ԿԱՅԻՈՍ ԵՒ ՓՈԻԼՈՒԻՈՍ

Փռչուշիոս

Լըւար . . . մէ, և կալայց ժոյժ այսքան դառն խօսից . . .
Եւ կալցիս հաւատարիմ շըրթանց նորին գու զբարբառ :

Կայիոս

Շուք դիր մօր իմում, և քաջ կըչուեալ գիջիր 'ի մըտի'
Անբասիր զքեզ ցուցանել . իմանաս, զանձդ անբասիր :

ՏԵՍԻԼ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ՓՈԻԼՈՒԻՈՍ

Ե՛ս զանձն իմ՝ անբասիր . թէ ո՞վ իցեմ գիտիցես . . .
Ե՛րթ , անմիտ դու . 'ի ծագել արեգական նըչուլից՝
Զարդիւնըս ծանիցես ձեռացս իմոց այսոցիկ . . .
Եւ քեզ հարկ՝ գովել զայն , լուռ կալ, կամ ընդ իս մեռանել :

Երկրորդ Հանդես յառաջիկայս :

ԹԱՐԳՄ. Հ. ԱՅԱՆՈՍ ՏԻՐՈՅԵԱՆ

